

Handboek voor de delende gemeente

Draag je succesvolle ontwerp over aan andere gemeenten

Voor gemeentebambtenaren* en professionals met een bewezen lokale ontwerpaanpak, die andere gemeenten willen inspireren of samenwerken aan verdere verspreiding.

Dit handboek is speciaal bedoeld voor de ‘delende gemeente’: de gemeente die zijn eigen ontwerputkomst verder wil brengen. Wil je een succesvolle ontwerputkomst overnemen van een andere gemeente? Pak dan het **Handboek voor de ‘ontvangende gemeente’** erbij.

* Deze handboeken zijn ontwikkeld in samenwerking met gemeenteambtenaren. Maar natuurlijk kunnen ambtenaren van andere organisaties er ook hun voordeel mee doen.

Dit project is ontwikkeld door De Publieke Ontwerppraktijk in samenwerking met VNG Realisatie

Hoe helpt dit handboek je verder?

Deze handleiding helpt je te beoordelen of jouw ontwerp opschaalbaar is, de opschaalbaarheid gericht te vergroten en de juiste informatie over te dragen aan een ontvangende gemeente.

Voor wie is deze handleiding bedoeld?

- Voor ambtenaren (in een gemeente of provincie) die een succesvolle ontwerputkomst (intern) willen opschalen, hun ontwerputkomst bij andere gemeenten willen herhalen of op een andere manier de impact van hun ontwerputkomst willen vergroten.
- Ontwerpers, projectleiders of andere professionals die willen leren over het opschalen van hun ontwerputkomsten.

Wanneer zet je het in?

- Voor of tijdens het ontwerpproces: om de opschalingskansen van je eindproduct te vergroten.
- Wanneer je ontwerputkomst een succes is: om te verkennen hoe je handen en voeten kan geven aan de opschaling.

Wat vind je in deze handleiding?

- [Werkblad 1](#): helpt je om te bepalen hoe schaalbaar jouw ontwerputkomst is.
- [Werkblad 2](#): hoe draag ik mijn ontwerputkomst over?
- [Bijlage 1](#): De 7 elementen van opschaling
- [Bijlage 2](#): De Opschalingsstrategieën

Waarom opschalen?

Op lokaal niveau ontwikkelen gemeenten en provincies met de ontwerpende aanpak veelbelovende oplossingen met maatschappelijke impact. Hoewel je zou denken dat zo'n bewezen aanpak of oplossing aantrekkelijk is voor andere gemeenten, blijven deze projecten toch vaak beperkt tot de gemeente waar het begon, en dat is zonde. Veel gemeenten lopen namelijk tegen dezelfde opgaven aan. Om ontwerpoplossingen, effectieve ontwerpprocessen of geleerde lessen duurzamer in te zetten, leer je in deze handleiding hoe schaalbaar jouw ontwerpuitskomst (eindresultaat) of ontwerpproces is, en hoe je effectief kunt opschalen.

Lokale context

Door opschalen (intern of naar andere gemeenten) kunnen ontwerpen meer impact maken en voorkomen we dat op andere plekken weer hetzelfde wiel moet worden uitgevonden. Tegelijkertijd vraagt de ontwerpende aanpak om maatwerk. Het staat voor een proces, waarbij de mensen om wie het gaat actief worden betrokken en er rekening wordt gehouden met specifieke (lokale) omstandigheden. Dat is nou juist de kracht van een ontwerpende aanpak: het ontwikkelt oplossingen die passen bij een specifieke context. In hoeverre je kunt opschalen is dus afhankelijk van de context: soms kan een ontwerp één op één worden overgenomen, en soms slechts delen van het proces of de ontwerpuitskomst.

Doorontwikkelen

Maar dat betekent in ieder geval niet dat we altijd vanaf nul hoeven te beginnen. Soms neem je niet de complete ontwerpuitskomst over, maar het ontwerpproces: de manier van werken, de manier waarop de mensen om wie het gaat zijn betrokken, succesvolle interventies. En soms hergebruik je misschien alleen bepaalde elementen van het ontwerpproces of de ontwerpuitskomst. We kunnen verder bouwen op wat goed gaat op andere plekken, en lessen van elkaar overnemen. Dat scheelt veel capaciteit, middelen en tevergeefse missies.

Wat bedoelen we hiermee?

Ontwerpuitskomst

Met ontwerpuitskomst bedoelen we het uiteindelijke resultaat van je ontwerpproces. Soms is een ontwerpuitskomst een nieuwe vorm van samenwerken, soms is het beleid en soms is het een concreet product. Het kan ook zijn dat je het ontwerpproces zelf wilt opschalen.

Ontwerpproces

Een ontwerpproces gaat over de gekozen strategie en het ontwikkelproces om tot een eindproduct te komen. Soms is het niet het eindproduct, maar het proces hetgeen dat opschaalbaar is: denk aan een participatiestrategie of een verduurzamingsplan.

Delende gemeente

De delende gemeente is simpelweg de oorspronkelijke gemeente, waar de ontwerpuitskomst is bedacht en ontwikkeld.

Ontvangende gemeente

De ontvangende gemeente is de gemeente die de ontwerpuitskomst van de oorspronkelijke gemeente wil overnemen, meestal aangepast aan de lokale context.

Opschalen

Met opschalen bedoelen we dat een ontwerpuitskomst niet beperkt blijft tot één plek, maar opnieuw wordt toegepast op andere plekken. Dit kan zowel binnen de eigen gemeente (uitbreiding naar andere afdelingen) als bij andere gemeenten. Soms schaal je niet de hele ontwerpuitskomst op, maar bepaalde elementen ervan.

Toetsen van de opschaalbaarheid

De schaalbaarheid van een ontwerpproces of uitkomst kan verschillen per project. Sommige projecten zijn toegespitst op een weinig voorkomende opgave, andere projecten hebben een unieke financiering of zijn ontstaan door specifieke expertise binnen de gemeente. Om te herkennen hoe schaalbaar je project is en waar dit aan ligt, kun je dit werkblad invullen.

Het werkblad voor het toetsen van de opschaalbaarheid kan je helpen om:

- Van tevoren of tijdens het ontwerpproces al rekening te houden met de schaalbaarheid van je concept.
- Bij te sturen om je project breder inzetbaar en beter schaalbaar te maken.
- Wanneer je succesvolle ontwerpuitkomst is geïmplementeerd, en je geïnteresseerden hebt die het ook willen uitvoeren of je zelf die potentie ziet binnen je eigen organisatie, kun je je ontwerp langs 7 elementen verkennen op schaalbaarheid. Zo kun je vooraf anticiperen op obstakels waar je mogelijk tegenaan kunt lopen.

werkblad 1: Toetsen van de opschaalbaarheid →

Instructies:

Open het werkblad digitaal of druk het af. Loop (alleen of met je team) langs alle 7 elementen en schat in hoe schaalbaar ieder element is. Op de sliding scale kun je bij ieder element een 'opschaal-cijfer' geven van 1 tot 10. Je kunt de uitslagen gebruiken om je project bij te sturen, te verkennen welk deel van je project opschaalbaar is of om je project actief te promoten voor opschaling.

Zeven elementen van een ontwerp(proces)

In het werkblad onderscheiden we 7 verschillende elementen van een ontwerpoplossing of proces, die elk invloed hebben op de schaalbaarheid.

- 1.** De opgave: de uitdaging waar je mee aan de slag wilt en een oplossing voor zoekt.
- 2.** De financiering: de manier waarop het project is ingekocht, en de manier waarop de gemaakte impact wordt gemeten om de kosten te verantwoorden.
- 3.** Het werkend principe: de onderliggende logica die verklaart waarom iets werkt. Niet het ontwerp, maar de gedragsmatige, technische of organisatorische redenering erachter.
- 4.** De oplossing: de vertaalslag van het werkend principe naar de specifieke context: welke aanpak, welke vorm, welk type interventie.
- 5.** De uitwerking: dit is de concrete verschijningsvorm van die oplossing: hoe het er daadwerkelijk uit ziet, voelt en functioneert in de praktijk.
- 6.** De governance: de manier waarop de besluitvorming, aansturing, samenwerking en verantwoordelijkheden rond de interventie zijn georganiseerd.
- 7.** Impact en borging: het effect van de interventie op de opgave (meetbaar of in te schatten) en hoe dit duurzaam vastgehouden wordt.

Een goed begrip van wat deze elementen inhouden en hoe ze de opschaalbaarheid beïnvloeden helpt bij het invullen van werkblad 1 en helpt je grip te krijgen op deze elementen. In onderstaande bijlage worden de elementen toegelicht.

bijlage 1: De 7 elementen van opschaling →

Strategieën voor opschalen en doorontwikkelen

Er zijn veel manieren waarop ontwerpprocessen en ontwerpuitskomsten kunnen worden geschaald. Welke manier het beste past bij jouw project, is afhankelijk van allerlei factoren. Bijvoorbeeld van hoe ver je in het proces zit, wat de opgave is waar je aan werkt, hoe je project gefinancierd is en welke personen en partijen betrokken zijn. We hebben de mogelijke strategieën ingedeeld in 3 categorieën:

- 1. Via de kosten of financiering.** Opschalen via de kostenzijde gaat over de financiële samenwerkingsverbanden die gemeenten of ontwerpbureaus kunnen aangaan, die ruimte bieden voor schaling. Bijvoorbeeld door co-financiering tussen verschillende gemeenten of tussen een gemeente en een andere partij (bijvoorbeeld een woningcorporatie of een zorginstelling).
- 2. Via (bestaande) netwerken.** Opschalen via bestaande netwerken of relaties kan verschillende vormen aannemen. Bijvoorbeeld door samen te werken aan een soortgelijke opgave (denk aan de G4, samen met de VNG of een City Deal), of stapsgewijs binnen je eigen gemeente op te schalen en door te ontwikkelen bij lokale organisaties (zoals zorgorganisaties of partners die groenbeheer doen), of om te agenderen of te lobbyen om een aanpak structureel te verankeren.
- 3. Via de inhoud of de opgave.** Soms is de inhoud of de opgave de aanleiding is om te schalen. Wanneer bijvoorbeeld een thema actueel wordt of de kennis vrij beschikbaar wordt gemaakt en actief wordt gedeeld, kunnen de kansen op opschaling toenemen. Dit kan onder andere door het beschikbaar stellen van informatie (bijvoorbeeld via een website) of door voor een thema media-aandacht te genereren.

De opschalingsstrategieën helpen om een overzicht te krijgen van de mogelijkheden en te verkennen wat bij je past. De strategieën zijn relevant voor gemeenten die meer impact willen maken met hun succesvolle ontwerpproject, voor gemeenten die juist gebruik willen maken van een reeds ontwikkeld ontwerpproject, en ontwerpers die hun ontwerpproject bij meer gemeenten onder de aandacht willen brengen.

bijlage 2: De Opschalingsstrategieën →

Overdragen van informatie voor opschaling

Ben je nog midden in je ontwerpproces en nog niet klaar voor een overdracht aan een andere gemeente? Dan kun je dit deel overslaan.

Is er een andere gemeente geïnteresseerd, is er een intentie om de ontwerpuitskomst dieper te verankeren in de organisatie of elders te gaan uitvoeren? Dan is dit werkblad voor jou.

Het werkblad helpt je om de juiste informatie boven tafel te halen. Het helpt bij het identificeren van de kansen en uitdagingen bij opschaling, het maken van de vertaalslag naar een nieuwe lokale context en het bepalen van vervolgstappen.

Je kan het werkblad gebruiken ter voorbereiding op een informatieoverdracht, maar je kunt het ook meenemen naar de gemeente die met jouw ontwerpuitskomst aan de slag wil en het werkblad samen invullen.

werkblad 2: Ophalen van informatie voor opschaling →

Instructies:

Vul werkblad 2 zo goed mogelijk in. Dit werkt het beste samen met iemand die veel weet van het oorspronkelijke project, hoe het ontwerpproces is verlopen en wat de oorspronkelijke opgave was. Daarnaast is het handig om iemand te betrekken die de nieuwe context van de innovatie goed begrijpt en de inhoudelijk relevante informatie heeft voor de inbedding in de nieuwe context.

Meer over opschaling en de ontwerpende aanpak?

Starten met een ontwerpende aanpak bij de overheid

Welke condities zijn er nodig om effectief met een ontwerpende aanpak aan complexe opgaven te kunnen werken binnen de overheid? Dit essay helpt de ruimte te herkennen voor een sterke start.

[lees meer →](#)

Innovatie inkopen bij de overheid:

Hoe koop je een ontwerpende aanpak of ontwerpproces effectief in? Deze gids helpt je aan de strategie die past bij jouw opgave.

[lees meer →](#)

Een ontwerpende aanpak: uitleg en voorbeelden

Dit document legt je uit wat een ontwerpende aanpak precies is, en geeft 13 voorbeelden van succesvolle ontwerpprocessen en -uitkomsten.

[lees meer →](#)

Netwerk van ontwerpende ambtenaren

Wat betekent ontwerpen voor de overheid, en waar vind je een ontwerpende ambtenaar?

[lees meer →](#)

Dutch Design Foundation: vorm een coalitie met een ontwerper

Wil je aan de slag, en zoek je een geschikte partij? Dutch Design Foundation helpt je naar een impactvolle samenwerking met een ontwerper die past bij jouw opgave.

[lees meer →](#)

Colofon

Deze publicatie is ontwikkeld door PONT en de VNG in samenwerking met Ideate, Shoshin, We Are Social Rebels en Sacha van Tongeren.

Tekst en redactie: Annick Mooij en Lonneke Lodder

Ontwerp: Studio van Onna

Je mag dit werk vrij gebruiken Dit handboek is beschikbaar onder de Creative Commons Naamsvermelding – GelijkDelen 4.0 Internationaal licentie (CC BY-SA 4.0). Je mag dit werk vrij kopiëren, verspreiden, aanpassen en gebruiken, ook voor commerciële doeleinden, zolang je PONT als bron vermeldt en eventuele afgeleide werken onder dezelfde licentie beschikbaar stelt.

depubliekeontwerppraktijk.nl

